

Байыр чедиршишкннери

Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалына ТР-ниң амгы Президентизи Ш.Д.Ооржактың соңгутканына холбаштыр байыр чедирген болгаш чылыг күзэшкннерни илереткен хей санныг телеграммалар келген. Оларның чамдыктарын моон адаанда парладыш.

Хүндүлүг Шериг-оол
Дизижинович!

Тыва Республиканың Чазак Даргазына Силерни соңгаанына холбаштыр мээң байырымны хүлээп ап көрүңер. Республиканы удуртурун Силерге база катап бүзүрээш, тыва чон бедик бүрүн эргелерни Силерге берген. Чыгыл берген социал-экономиктиг айтырыгларны чоокку чылдарда шийтирилээри, соңгутчуларның идегелин күүседире Силерге онаашкан-дыр.

Силерге кадыкшылды, чаагай амыдыралды болгаш чедишкннерни күзедим!

**РФ-тиң Президент
Администрациязының
удуртукчузу А.С.ВОЛОШИН.**

Хүндүлүг Шериг-оол
Дизижинович!

Соңгутталарга бүзүрелдиг тиелелгедер дээш мээң изиг байырымны хүлээп ап көрүңер. Тываның чонунуң айтырыгларын билдиг болгаш чөптүү-биле шийтирлеп тургаш, бедик арын-нүүрнү болгаш хүндүткелди чедип алган Силер. Келир үеде бодунарның дуржулгаңарны, билинерни болгаш сыгыгавас энергияңарны республикага

социал-экономиктиг турум байдалды болгаш чаагай амыдыралды чедип алырынга бараалгадырыңарга бүзүрөп ор мен.

Чаагай амыдыралды, быжыг кадыкшылды, бүгү эгелээшкннерге чедишкннерни Силерге күзедим.

**Саратов областың
губернатору Д.Ф. АЯЦКОВ.**

Хүндүлүг Шериг-оол
Дизижинович!

Республика Чазааның Даргазының соңгутталарыңа бүзүрелдиг тиелээниңер дээш байыр чедирдим. Тыва Республика биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылгавысты бедик-биле үнелеп турар бис. Силерниң дуздар-биле бистиң аравыста моон соңгааргы кады ажылдажылгавыс улам ханылаар дээрзинге идегеп турар бис.

Бедик албан-дужаалга чедишкннерлиг болуруңарны, а ол ышкаш кадыкшылды, ааскежин, чаагай амыдыралды күзедим.

**Москва хоорайның мэри
Ю.М.ЛУЖКОВ.**

(Уланчыгы 2-ги арында).

ТР-ниң Дээди Хуралында

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШКАН

Тыва Республиканың Дээди Хуралының ээлчеглиг сессиязы бодунуң ажылын дүүн, март 20-ден эгелээн.

Сессияны ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазының оралакчызы В.Ушкалов башкарып эрттирген. Аңаа депутаттар хун чурумунда кирген 15 чугула айтырыгларны сайгарып чугаалашкан.

"ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының болгаш ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының база Тере-Хөл кожунуң Төлээлекчилерниң тус чер хуралының депутаттарының соңгутталарын эрттирер дугайында" Дээди Хуралдың доктаалдарының төлевилелдерин депутаттар чугаалашкан, ук соңгутталарны 2002 чылдың июнь 2-де эрттирер дугайында доктаалдарны хүлээп алган.

Сессияга "2001 чылда Тыва Республикада девискээр-орук фондузунуң бюджетиниң дугайында" Тыва Республиканың хоойлузуңуң төлевилелиниң дугайында" илеткелди ТР-ниң Автооруктар эргелелиниң начальниги С.С.Санаа кылган. Девискээр-орук фондузунуң

бюджетиниң күүселдезиниң дугайында мынча дээн: "2001 чылда Тыва Республикада девискээр-орук фондузунуң орулгазы 286,84 млн. рубль болган. Ол акша-хөреңгини орук септелгелеринге ажылгаан соонда, 2002 чылда 0,95 млн. рубль арткан. Эрткен чылын орук ажылдарының программазынче федералдыг болгаш девискээр оруктарының септелгези кирген. 622 км. шөйүлген федералдыг чергелиг М-54 "Енисей" оруун, Буйба хемни кежир көвүрүгнү септээринге 125,8 млн. рубльди шийгээдип алган. Ол акша-хөреңгиден 69,5 млн. рубльди Кызыл хоорайда Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү септелгезинче үндүргөн.

Оон аңгыда С.С.Санаа "2002 чылда Тыва Республикада девискээр-орук фондузунуң бюджетиниң дугайында" Тыва Республиканың хоойлузуңуң төлевилелинге хамаарыштыр илеткелди база кылган. Депутаттар ол ийи хоойлу төлевилелдерин дыңнааш, хүлээп алган.

Бистиң корр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгутталарын эрттирер дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 43 чүүлүнүң 4 пунктузунга "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгутталарының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңуң 70 чүүлүңе "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуттар эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлуңуң 1 чүүлүнүң 7 пунктузунга болгаш 10, 19 чүүлдеринге үндезилээш, Тыва

Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының соңгутталарын 2002 чылдың июнь 2-де эрттирер.
2. Бо доктаал ону албан езузу-биле парлаан хунунден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай
2002 чылдың март 20 № 1358

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгутталарын эрттирер дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 143 чүүлүнүң 4 пунктузунга "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгутталарының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңуң 70 чүүлүңе "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуттар эргелериниң кол магадылалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлуңуң 1 чүүлүнүң 7 пунктузунга болгаш 10, 19 чүүлдеринге үндезилээш, Тыва

Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарының соңгутталарын 2002 чылдың июнь 2-де эрттирер.
2. Бо доктаал ону албан езузу-биле парлаан хунунден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай
2002 чылдың март 20 № 1359

Төлээлекчилерниң Тере-Хөл кожунуң тус чер хуралының депутаттарының соңгутталарын эрттирер дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 123 чүүлүнүң 1 пунктузунга база "Тыва Республикада тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органының депутаттарының соңгутталарының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуңуң 11 чүүлүңе үндезилээш, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. Төлээлекчилерниң Тере-Хөл кожунуң тус чер хуралының депутаттарының соңгутталарын
- 2002 чылдың июнь 2-де эрттирер.
2. Бо доктаал ону албан езузу-биле парлаан хунунден күштүг болуп эгелээр.

**Тыва Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизиниң) Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.**

Кызыл хоорай
2002 чылдың март 20
№1360

♦ РФ-тиң Президентизи

В.Путин янзы-бүрү шажын организацияларының, ооң иштинде Израильдиң еврей чүдүкчүлериниң төлээлерин хүлээп алгаш, национал айтырынга болгаш шажын чүдүлгезинге экстремисчи хөдөлишкннерни болдурбазының чугулазын демдеглээн. Ужуражышкына социал айтырыгларны аалчылар көдүргөн.

♦ РФ-тиң Чазак Даргазы М.Касьянов Күрүне Думазында фракциялар удуртукчулары-биле ужурашкан, мурнады сайгарып көөр айтырыгларны тодараткан. Чазактың талазындан чамдык хоойлу төлевилелдерин ажылдап кылырын саададып турары дээш миннишкнни М.Касьянов кылган.

♦ Абхазияның Гальск районуна Хазаров баштаан грузин дээрбечилер-террористер Россияның 4 шериг албаныг кижилерин оорлааш, грузин девискээрже чаштына берген болгаш оларны мурнунда туттурган 2 террорист дээрбечилерге орнап алырын дыңнаткан бооп турар.

♦ Чечняның Шали хоорайга бөлүк дээрбечилер федералдыг шеригже халдааш, шериг албаныг 3 кижини тудуп аппаратан.

Сөөлгү шакта

Аткылажышкын үезинде дээрбечилерден 50 автоматты, хей санныг ок-чемзекти хавырып алган.

♦ Кыргызстанда парламент депутады Бекназаровту тудуп хоругдаанынга холбаштыр оппозицияны кылган удурланышкын чыскаалдарының үезинде 5 кижиге өлгөн. Премьер-министр Темирбек Акматалиев оппозицияның төлээлери-биле ужурашкан, Бекназаровту түр хостаанын, удурланышкыларның негелделериниң хей нуруузу хандырганын дыңнаткан.

♦ РФ-тиң Төп банкызының (ТБ) даргазынга саң-хөө сайыдының бирги оралакчызы турган Сергей Игнатьевти томуйлаарына чөпшээржилгени Күрүне Думазы берген. Ук шийтирге РФ-тиң Президентизи В.Путин ат салыр.

♦ РФ-тиң Канадага элчин чериниң ажылдакчызы турган Андрей Князев Оттава хоорайга эзирик машина башкарып чораш, бир хамаатыны өлүр бастырган. Москва хоорай суду ук херекти көргөш, А.Князевти 4 чылда хосталгазын казып шийт-

кен. Ынчалза-даа Канаданың суд чагыргазы ону ол чуртка шийдерин негеп турар, бир эвес ол чурттуң хоойлузу-биле А.Князевти шийдер болза, 20 чылда кара-бажыңга олуртуру илээрэн.

♦ Баренцево далайга дүшкен атомнуг "Курск" хемениң капитаны Геннадий Лячинниң мага-бодун сөөлгү орукче үдеп ажаары-биле Санкт-Петербургта эккелген.

♦ 2001 чылдың октябрь 4-те Кара далай кырынга украин ракета-биле андара аткан ТУ-104 самолетка өлгөн пассажирлерниң төрелдери чидирген моральдыг когаралын украин таладан негээрин шийтирилээн. Украина өлгөн кижилерниң төрелдеринге 100 муң долларны төлээр ужурга таварышкан.

♦ Антарктида диптен буступ чарылган, бичежек күрүне девискээри хире улуг дош океан дамчыштыр Америкаже углуг эштип чорууру билдинген.

**(АГЕНТИЛЕЛДЕР
МЕДЭЭЛЕРИНДЕН).**

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ТАБЛИЦАЗЫ (2002 чылдың март 18-те байдал-биле).

Тыва Республиканың Чазак Даргазының соңгулдалары	Түнү	Хуузу	Ак-Довурак	Бай-Тайга	Барьын-Хемчик	Чөөн Хемчик	Каа-Хем
Даңзыга кириген соңгукчуларның саны	169336		6484	6394	7204	11027	7385
Комиссияларның алган бюллетеньнериниң саны	157350		6326	6233	6849	11114	7235
Хуусаа бетинде берген бюллетеньнериниң саны	5831		42	569	778	60	176
ооң иштинде ТСК-га хуусаа бетинде бергени	337		8	11	13	1	31
Чедери берге черлерге берген бюллетеньнериниң саны	3853		0	457	603	19	0
Артып калган бюллетеньнериниң саны	46531		1828	1390	1073	3325	1928
Участоктарга берген бюллетеньнериниң саны	97925		4270	3822	4783	6865	4757
Участоктан дашкаар берген бюллетеньнериниң саны	7400		194	463	228	865	405
Дажыглаар хааржактарга бадылаан бюллетеньнер саны	10930		199	634	831	833	405
ооң иштинде хуусаа бетинде бадылааннар	3654		4	205	622	25	0
Стационар хааржактарга бадылаан бюллетеньнер саны	100113		4307	4218	4951	6937	4928
Күштүг бюллетеньнериниң саны	107524		4271	4711	5662	7385	5222
Күш чок болган бюллетеньнериниң саны	3519		135	141	120	385	111
ооң иштинде хоойлунун 68 чүүлүнүн 13 пунктузу-биле	42		17	6	0	0	0
Демдеглевээн бюллетеньнер	190		10	7	4	12	5
Вусатый Виктор Васильевич	849	0,76	8	1	2	0	67
Даржа Вячеслав Кууларович	7635	6,88	68	140	46	325	634
Кара-оол Шолбан Валерьевич	24354	21,93	185	489	114	638	1361
Кашин Александр Юрьевич	8369	7,54	55	2	4	7	195
Ондар Николай Алдын-оолович	3533	3,18	23	23	19	482	224
Ооржак Шериг-оол Дизижикикович	59468	53,55	3961	4035	5464	5904	2495
Пивоваров Станислав Николаевич	416	0,37	19	3	4	8	68
Шуптузунга удур бадылааннар	2900	2,61	52	18	9	21	178

Байыр чедиршишкиннери

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Тыва Республиканың Чазак Баштыңының соңгулдаларына тиилээниңер дээш чүректиң ханызындан байыр чедирдим! Соңгукчуларның деткимчези, республикада күрүнениң эң бедик албан-дужаалына Силерни үшкү удаа сонгуп, бедик бүзүрелди көргүскени дээрге, Силерниң мурнундагы ажил-чорудуларны бедии-биле үнелээни, Тываның моон сонгааргы хөгжүлдези дээш Силерниң программалары деткээни ол болур.
Сагыш-сеткилим ханызындан Силерге болгаш Тываның бүгү чонунга аас-кежикти, кадыкшылды, чаагай амыдыралды, ажил-ижинерге улуг чедишкиннерни күзедим.

Башкортостан Республиканың Президентизи М.РАХИМОВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалына соңгукчулар дээш чүректиң ханызындан изиг байыр чедирдим!
Россия Федерациязын быжыглаар херекке, ниитилелдин

турум болгаш чөпшээрелгелиг болурун быжыглаарына улуг чедишкиннерлиг болурун республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органының Баштыңына күзедим.

РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң кежигүну С.В.ПУГАЧЕВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалына соңгукчулар дээш чүректиң ханызындан изиг байыр чедирдим!
Силерге чаа тиелелгелерни, республиканың политиктиг болгаш хөй-ниити амыдыралы турум болурун, экономиктиг өзүлдени болгаш чечектелишкинни күзедим.

РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң Даргазы С.М.МИРОНОВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Тыва Республиканың Чазак Баштыңына Силерни сонгаа-

нына холбаштыр «Улусчу депутат» деп депутаттар бөлүүнүн база бодумнуң өмүнээмден изиг байыр чедирдим!
Силерге быжыг кадыкшылды болгаш харысалгалыг ажил-чорудуларга улуг чедишкиннерни күзедим.

Хүндүлел-биле **РФ-тиң Улусчу партиязының даргазы, «Улусчу депутат» деп депутаттар бөлүүнүн даргазы Г.И.РАЙКОВ.**

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Силерни республика Чазаның Даргазының албан-дужаалына сонгааны-биле мээң изиг байырымны хүлээп ап көрүңер.
Силер болза кижилерни сырый каттыштырып, айтыккан туруштарны чедип алырына республиканы чедирип шыдаар политик Силер. Дыка нарын социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээр апар Силер, соңгукчуларның Силерге көргүскен деткимчези – Силерге бедик идегелдин херечизи-дир.
Бүгү-ле эгелээшкиннеринерге чедишкиннерни, хүлээп алган шиитпирлерни күүседиринге быжыг туруштуг болурун күзедим.

«Россияның девискээр-жилери» депутаттар бөлүүнүн даргазы О.В.МОРОЗОВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Тыва Республиканың Чазак Даргазына соңгукчулар дээш бистиң байырымысты хүлээп ап көрүңер!
Силерге база катап көргүскен идегел болгаш эрткен чылдарда чыгдынган Силерниң дуржулганар девискээрниң бүгү конструктивтиг күштерин сырый каттыштырырына дузалаар, социал-экономиктиг хөгжүлдени экижидеринге чогуур байдалдарны тургузар, республиканың болгаш бистиң Ада-чуртувустун хамаатыларының амыдырал деңгелин бедидеринге байдалдарны тургузар дээрзинге бүзүрөп турар бис.
Силерге быжыг кадыкшылды, төттүнмес энергияны, бүгү-ле эгелээшкиннеринерге чедишкиннерни күзедим.

Күрүне Думазында «Ада-чурт – Бүгү Россия» фракцияның удуртукчузу В.В.ВОЛОДИН.

Хүндүлүг Шериг-оол

Дизижикикович!
Эрткен соңгулдаларга бүзүрелдиг тиелелгелер дээш чүректиң ханызындан байыр чедирдим! Республиканың чону Силерге бүзүрөвишаан, Тыва Республиканың хөгжүлдезинге эки өскерилгелер болурун Силер-биле холбаштырып турар. Ындыг бүзүрелдин чээлизин Силерге берген болганда, чаңгыс чер-чурт-тугларынарның амыдыралын экижидер дээш салган сорулгаларны күүседип шыдаарынарга бүзүрөп тур мен.
Быжыг кадыкшылды, чаагай амыдыралды күзедим.
Ленинград областың губернатору Валерий СЕРДЮКОВ.

Хүндүлүг Шериг-оол Дизижикикович!
Республика Чазаның Даргазына Силерни сонгааны-биле мээң изиг байырымны хүлээп ап көрүңер!
Силерге чедишкиннерни күзедим. А Силерниң удуртулганар-биле бистиң республикавыстың бүгү чону улам ыңай ханы кады ажилдажылгалыг болуруна идегедим.
Хүндүлел-биле **Күрүне Думазының депутады Ч.Ч.Д. ОНДАР.**

СОҢГУЛДАЛАРЫНЫҢ БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ Соңгулдаларга бүгү соңгукчуларның 65,58 хуузу киришкен.

Кызыл хоорай	Кызыл кожуун	Мөңгүн-Тайга	Өвүр	Би-Хем	Сүт-Хөл	Таңды	Тес-Хем	Тожу	Улуг-Хем	Чаа-Хөл	Чеди-Хөл	Эрзин
61465	12438	2891	4242	6850	4512	7588	4835	3399	10069	3636	4210	4707
52150	12088	2755	4170	6722	4499	7450	4455	3608	9481	3430	4176	4609
521	548	472	611	57	328	140	311	150	208	110	67	683
85	17	27	16	11	7	33	1	21	22	9	14	10
0	432	396	494	129	263	45	232	75	79	52	0	577
17830	4173	541	800	2420	993	2463	1259	1122	2258	834	1054	1240
31473	6878	1676	2653	3823	3016	4553	2732	2269	6582	2362	2881	2530
2411	506	93	122	433	169	327	154	88	455	133	188	166
2410	941	489	616	433	478	372	462	150	543	185	188	761
0	436	396	436	39	309	45	282	75	126	52	25	577
31947	6977	1751	2763	3879	3035	4647	2735	2356	6702	2418	2944	2618
33515	7737	2180	3282	3754	3428	4842	3084	2409	7034	2523	3055	3330
842	181	60	97	558	85	177	113	97	211	80	77	49
0	0	0	0	0	0	0	0	19	0	0	0	0
39	22	2	5	3	7	32	6	7	8	12	3	6
610	45	1	3	18	2	27	17	21	16	2	3	6
2529	475	131	122	305	271	881	302	157	529	82	247	391
6519	1876	431	843	551	278	1381	987	701	4074	1457	1256	1213
6543	1015	3	9	115	3	142	24	78	67	6	84	17
894	294	61	235	94	63	119	84	51	553	47	24	243
14267	3844	1530	2038	2576	2799	2156	1618	1327	1723	906	1387	1438
163	25	2	15	25	5	26	13	15	5	3	13	4
1990	163	21	17	70	7	110	39	59	67	20	41	18

РОССИЯНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

ГОРБАЧЕВТУҢ МИННИИШКИНИ

«Коммунизм дээрге арыг пропаганда турган» деп СЭКП ТК-ның эң сөөлгү Чингине секретары, ССРЭ-нің Президентизи турган М.Горбачев миннир ужурга таварышкан. «Бистер, ооң иштинде мен, ынчаарда капитализм уургайже буступ дүжүп, а бистиинде чаа үе-чада тургустунуп турар» деп угаадып турган бис. «Бистиң чуртувус идегээр көрүжү чок чыдып каап турда, ындыг чугаа арыг пропаганда болбайн канчаар» деп Михаил Горбачев чугаалаан.

Михаил Горбачевтуң чугаазын езугаар алырга, ол үеде Горбачев чурттун дээди эрге-чагыргазының удуртулгазынга еске улуг политиктер-биле кады келгеш, улуг политика чугаалажырының орнунга «диш аштаар болгаш хеп чуур порошоттар айтырып чугаалажып, херээженнерни иштики ак хеп-биле хандылар комиссияны Политбюронун чанынга тургускан» бооп турар.

Горбачев бодун сойгалаан мындыг медегелди төрөөн черинге эвес, а даштыкыга – Нью-Йорктун Колумб университетинге лекция номчааш, кылган. Горбачев ындыг лекция номчааны дээш, 70 муң долларны төлөттирип алган.

ЭЛЧИН ЧЕРИН ООРЛААН

Ындыг-ла бай эвес Моолдун Москвада элчин чериниң

консул килдизиниң кассазындан 300 муң долларны оорлап апарган. Март айның эгезинде болган бо оорлаашкынны чоокка чедир-ле чажырып турган. Элчин чериниң ажилдакчыларының дипломаттыг алдарын камгалаар болгай.

Консул бажыңының бир чартына дипломаттарның чуртталга бажыңнары, гостиница турган. Аңаа күрүне дүжүметтери, бизнесменнер чыгып турган. Моон алгаш көөрге, акшаны олар «сыырышкан» хире. Моолдун Кол полиция эргелениң истекчилери Москвага чедип келгеш, истелгени кылып турар, ынчалза-даа херектиң дугайында тодаргай түңнелге аңаа келбээн.

ГУБЕРНАТОРНУҢ АЙТЫШКЫНЫ

Тюмень областың губернатору Сергей Собянин областа ажилдап турар күрүне дүжүметтеринге спортчу айтышкынны берген. Моон соңгаар күрүне албан-хаакчылары чыл санында ла ГТО (күш-ажыл, оран камгалалынга белен бол!) деп норманы дужаар ужурлуг.

Область чагыргазының күш-культура комитеди болгаш кадык камгалал департаментизи күрүне албан-хаакчыларының кадының байдалын, хар-назынын барымдаалаан дүрүмнү ажилдап кылып турар. Собяниниң боду спортчу кижии. Хаакка маңнаар, теннис ойнаар, тендиди «аарыкчы». Футбол, хоккей ойнаан черлерге бо-ла көстүп кээр. А

областа дүжүметтер организм кадыкшыдар идеяны деткип турар. Харьысалгалыг ажилдакчыларны эртен спорт ордузунга бо-ла көрүп болур апарган. Удавас күрүне албанының ажилдакчылары ГТО-нуң херек демоктерин костюмнеринге кадап алып хире апарган. Бо ажилды губернатор Сергей Собянин боду контролдап турар.

ТЕРРОРИСТ ДЕП БОДААН

Ярославль хоорайның Заволжье районунун чагырга даргазы Евгений Корюшин суг адаанга балыктаарына ынак кижии. Ынчалза-даа сөөлгү 20 чылдар иштинде суг адаанче кирип көрбээн.

Бо удаа ол суг адаанга ажилдаар ийи эжи-биле кады Рыбинск суг хөөлбээнге келгеш, агымы дүрген, кыжын доңмас черге суг адаанче кирерин шийтпирлээн. Гидрокостюмнерин кеткеш, балык боолаар боозун туткаш, шымнып кирипкеннер. Бо чер ГЭС чоогунда турар, Корюшин сугже шымнып кирер деп тура шындыгы команда дыңналган:

– Тур! Холун көдүр!

Чожаан дарга холун көдүрер ужурга таварышкан. Гидрокостюм кеткен Корюшиниң кортканындан ооң холдары безин кургаан ыяш дег ээлбес апарган. Милиция ажилдакчылары Корюшиниң дежурный кезээнге чедире берген. Областың иштики херектер эргеленинче телефон долгааш, хостальп үнгөн.

БОДУ – МАШИНАЗЫНГА, А КАДАЙЫ – АВТОБУСКА

Башкирияда Стерлитамак хоорайның чагырга даргазы 52 харлыг Ахметов ажил дээнде кадайын безин уттулар чыгы кижии-дир. Спартак Ахметович мэр албан-дужаалга 10 чыл ажилдаан, ажилче баарда чаңгыс орук-биле чорбас, үргүлчү оруун солуур чаңчылдыг. Чагырга даргазының дайзыннары көрбезин дээш чаштынары ол бе? Чок. Ону чүгле эки кижилер бүзээлээн, ооң дайзыннары чок.

Орук солуур ужуру – хоорай районнарының чагырга даргаларын үргүлчү дүшкүрлүг байдалга тургузары. Районнар чагыргаларының даргалары оон кайы кудумчулап эртерин көөр дээш ажилынче далажырлар. Хоорайга корум-чурум тударына эки-даа болуп болур хире арга-дыр ийин.

Ийиде, хоорай мэри бодунун албан машиназынга кадайын кажан-даа олуртпас. Кадайы үргүлчү троллейбус «кедээр». «Кадайым троллейбуска чорааш, хоорайда чүү бооп турарын чондан дыңнап алгаш, меңээ үргүлчү чугаалап бээр» деп, Ахметов чугаалаан.

ДЭЭРБЕЧИНИҢ БАЖЫН ЧАРА...

Иркутск хоорайда Ивановтарның өг-бүлөзи кедерээр дээрбечилерни кезеткеннер.

Маргарита Николаевна уругларын, уйнуктарын удудуп кааш, боду бажыңыга элээн боданып орган. Элээн үе эрткенде, бажың соңгазын соктаан. Дыңнаарга: «Эжиин ажит!» «Милиция ажилдакчылары келдивис!» деп дужаал үнгөн. Маргарита Николаевна: «Шимээргевейн көрүңер, уругларым удуп чыдыр» дээш, эжиинче бар чыдырда, кадалар уктары-биле баштарын чажырган дээрбечилер сонга дамчыштыр кирип келген. Бижек туткан дээрбечилер «Эшипи, акшаң эккел!» деп алгырганнар.

Будун бижектеткен Кристина (Маргарита Николаевнаның уруу) столда турган фарфор доңгууну алгаш, бир дээрбечиниң чушкунуунга кагарга оозу моорап калган, еске дээрбечини Олеса балды-биле бажыңга каккан. Оозу база шөйлү берген. Үшкү дээрбечи дезипкен.

Бажың эезинге еске вариант турбаан. Чок болза олар бисти... азы бис оларны... деп бодал башка кирген. Шагдаа органнарынга бо херекти сайгарып көргөш, Маргарита Николаевна Иванованы бурутпаан: ону бот-камгалалга дүүштүр хөдөлгөн деп көргөн. Дээрбечилер 7-ден 12 чыл чедир хуусаада кара-бажыңга олурар ужурлуг турган. Ынчалза-даа оларның бирээзи өлгөн, ескези эмнелгеде. Үшкү дээрбечини дилеп турар.

ТӨП ПАРЛАЛГАДАН ДОПЧУЛААН.

Тыва Республиканың хоойлулары

Тыва Республиканың Күрүне тугунуң дугайында

Дээди Хурал 2002 чылдың январь 30-де хүлээп алган.

Конституцияда айтылган бо Хоойлу Тыва Республиканың Күрүне тугун, оон бижилгезин база албан езузу-биле ажыглаарының чурумун доктаадып айтып турар.

1 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугу Тыва Республиканың күрүнениң тускай символ-демдээ болуп турар.

2 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугу дорт булуңуң ак-көк ама пөс болур. Туда талазындан, туктуң үстүкү болгаш адаккы булуңнарындан ийленчек ак база ак-көк дилиндектер үнген. Ак-көк дилиндектер каттышкаш, туктуң ортузу-биле, ону узун дургаар эрткен чаңгыс дилиндек болуп турар. Аңаа чергелештир үстүндө база адаандан тура, ак дилиндектер эрткен.

Туктуң үстүкү болгаш адаккы булуңнарындан үнген ак дилиндектериниң база оон солагай талакы кыдының тургусканы чижек үш булуң алдын (сарыг) өңнүг. Туктуң калбаа оон узунунга хамаарылгазы – 2:3.

Дилиндектиң кыдыындан (сывының талазындан) ак дилиндектериниң белдир-лешкенинге чедир аразы туктуң узунунуң 1/3 кезээнге дең, туктуң үстүкү болгаш адаккы булуңнарындан үнүп турар ак-көк дилиндектериниң калбаа туктуң калбааның 1/18 кезээнге дең. Туктуң ортузу-биле ону узун дургаар эртип турар үстүкү база адаккы ак дилиндектериниң даштыкы кыдылгарының аразының хемчээли туктуң калбааның 1/6 кезээнге дең.

Тыва Республиканың Күрүне тугунуң үстүкү болгаш адаккы булуңнарындан үнген ак дилиндектер Тыва Республиканың девискээри-биле агып чыдар кол-кол хемнерни – Би-Хем биле Каа-Хемни, а туктуң дилиндең дургаар чораан ама пөс оларның тургусканы ак дилиндек – Улуг-Хемни (Енисейни) көргүзүп турар символ-демдек болуп турар.

Тыва Республиканың Күрүне тугунуң чурун Конституцияга хамаарылган бо хоойлуда капсырылгада чуруп көргүскен.

3 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун:

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының;

Тыва Республиканың Чазааның ажыл-даар черинге;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының төлээлекчилер палатазының;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының;

Тыва Республиканың Конституция судунуң;

Тыва Республиканың Дээди судунуң;

Тыва Республиканың Арбитраж судунуң;

Тыва Республиканың Санажылга палатазының;

Тыва Республиканың эптештирилге шийткешчилериниң;

Тыва Республикада кижиниң эргелериниң талазы-биле Бүрүн эргелиг төлээзиниң ажылдаар черинге;

Тыва Республиканың Төп соңгулда

комиссиязының бажың-балгаттарынга доктаамал азып каан турар.

Тыва Республиканың Күрүне тугун (чааскаандырзын азы чогуур туктар-биле кады) күүсекчи эрге-чагырганың республика органнарының, Россия Федерациязының Президентизиниң чанында Тыва Республиканың Доктаамал төлээ чериниң бажыңнарынга доктаамал азар.

4 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун тус черниң бот-башкарылга органнарының бажыңнарынга азар (мачталарга, тук азар адагашка көдүрер), хөй-ниити каттыжышкынынарының, өңчүнүң хевиринден ылгал чокка бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң база организацияларның бажыңнарынга, а ол ышкаш Тыва Республиканың күрүне байырлалдарының хүннеринде чуртталга бажыңнарынга азып болур.

Кажылдал хүннеринде Тыва Республиканың Күрүне тугунуң сывының үстүкү кезээнге узуну туктуң ама дилиндеңге дең кара кожааны быжыглап шарып каар. Тыва Республиканың мачтага (тук азар адагашка) көдүрген Күрүне тугун мачтаның (тук азар адагаштын) бедииниң ортузунга чедир бадырар.

5 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун:

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының, Тыва Республиканың Чазааның хуралдар залдарында, Тыва Республиканың Конституция судунуң, Тыва Республиканың Дээди судунуң, Тыва Республиканың Арбитраж судунуң, Тыва Республиканың өске-даа судтарының болгаш эптештирилге шийткешчилериниң судтарының суд залдарында;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ажылдаар кабинетинде база Тыва Республиканың Чазааның Даргазының киржилгези-биле байырлыг хемчеглерни (езулалдарны) эрттиреринге көрдүнген өске-даа бажыңнарга, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазының, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Даргазының, Россия Федерациязының Президентизиниң чанында Тыва Республиканың Доктаамал төлээзиниң, Тыва Республиканың Чазааның девискээр органнарының удуртукчуларының, Тыва Республиканың Конституция судунуң Даргазының, Тыва Республиканың Санажылга палатазының Даргазының, Тыва Республикада кижиниң эргелиг талазы-биле Бүрүн эргелиг төлээзиниң, Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының даргазының, күүсекчи эрге-чагырганың республика органнарының удуртукчуларының муниципалитет тургузугларының баштыңнарының (чагыргалар даргаларының), суму чагыргаларының даргаларының, Төлээлекчилерниң тус чер хуралдарының удуртукчуларының ажылдаар кабинет-

теринге доктаамал азып каан турар.

6 чүүл. Россия Федерациязының Президентизин, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының палаталарының даргаларын, Россия Федерациязының Дээди Судунуң Даргазын, Россия Федерациязының Дээди арбитраж Судунуң Даргазын, Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының Даргазын, федерацияның сайыттарын, федералдыг тургузугларының удуртукчуларын, албан езузунуң тускай делегацияларын уткуп ап турда, Тыва Республиканың Күрүне тугун Тыва Республиканың Чазааның Даргазының, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазының, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Даргазының, күрүне болгаш чазак делегацияларының, Россия Федерациязының Президентизиниң чанында Тыва Республиканың Доктаамал төлээзиниң олуруп чорааны транспорт аймаанга Тыва Республиканың Күрүне тугун аскылаар.

7 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун күрүне эрге-чагырганың республика органнарының база тус черниң бот-башкарылга органнарының эрттирип турары албан езузунуң тускай езулалдарының база байырлыг өске-даа хемчеглериниң үезинде көдүрер (азар).

Күрүне тугун: хөй-ниити каттыжышкынынарының, өңчүнүң хевиринден хамаарылга чокка бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның эрттирип турары байырлыг хемчеглерниң үезинде, а ол ышкаш өг-бүле байырлалдарының үезинде;

Тыва Республиканың девискээринде спортчу аренааларга — Тыва Республиканың азы Россия Федерациязының чемпионаттарын, бирги чери дээш маргылдааларны, делегейиниң спортчу маргылдааларын эрттирип турар үеде, а ол ышкаш федералдыг хоойлу-биле дүүштүр көрдүнген чурум езугаар Тыва Республиканың спортчуларын – маргылдааларның тиелекчилерин шаңнап турар үеде көдүрүп (азып) болур.

8 чүүл. Муниципалитет тургузугларының, хөй-ниити каттыжышкынынарының, өңчүнүң хевирлеринден хамаарылга чокка бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның туктарын Тыва Республиканың Күрүне тугунга демей эвес болур.

Тыва Республиканың Күрүне тугун муниципалитет тургузугларының, хөй-ниити каттыжышкынынарының, өңчүнүң хевирлеринден хамаарылга чокка бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның туктарын ыдыктыг демдектер кылырының үндезини кылдыр ажыглап болбас.

9 чүүл. Россия Федерациязы биле Тыва Республиканың Күрүне туктарын хары угда көдүрүп турар үеде Тыва Республиканың Күрүне тугунуң хемчээли Россия Федерациязының Күрүне тугунуң хемчээлинден ашпас болур ужурлуг, ынчаарга Тыва Республиканың Күрүне тугун

бажыңның оң талазынга (бир эвес оон мурнуу талазынга турар болза) көдүрер ужурлуг.

10 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун база Россия Федерациязының өске субъектизиниң, муниципалитет тургузуунуң, хөй-ниити каттыжышкынының, чок болза бүдүрүлгениң, албан чериниң азы организацияның тугун хары угда көдүрерде (азарда), Тыва Республиканың Күрүне тугун, бир эвес оларже көрнүп алгаш турар болза, бажыңның оң талазынга көдүрер.

Тыва Республиканың Күрүне тугун база Россия Федерациязының өске-даа субъектириниң күрүне туктарын хары угда азар апарза, азарының дес-дараалашкаан (солагай талазындан оң талазынче) Россия Федерациязының Конституциязында оларны чыскаай бижээниниң дес-дараалашкаа-биле дүүштүр тодардыр, арткан таварылгаларда, туктарның саны саарзык турда, Тыва Республиканың Күрүне тугун ортузунга, а туктарның саны эжеш турда, (ийиден хөй турда) – төптүн солагай талазынга (бир эвес оларже көрнүп алгаш турар болза) азар.

11 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугунуң дүрүзүн Тыва Республиканың күрүне шаңналдарының кезээ азы ыдыктыг демдектер талазы-биле үндезини кылдыр, а ол ышкаш ыдыктыг демдектерниң – күүсекчи эрге-чагырганың республика органнарының эмблема-демдектери азы туктары кылдыр ажыглап болур.

12 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун Конституцияда айтылган бо Хоойлуну үрөп ажыглаар, а ол ышкаш Тыва Республиканың Күрүне тугун дорамчылаар болза, Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр жарыя салгага онаажыр.

13 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугунуң үлегер майы Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге доктаамал экспозиция болуп шыгжагга чыдар.

14 чүүл. Конституцияда көрдүнген бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүндө күштүг болуп эгелээр.

Конституцияда көрдүнген бо Хоойлу күштүг болуп эгелээр хүнүндө бээр «Тыва Республиканың күрүнениң символ-демдектериниң дугайында» Тыва Республиканың 1996 чылдың декабрь 31-де №697 Хоойлузуңуң III кезээ күш чок болур.

15 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун Конституцияда көрдүнген бо хоойлу-биле доктаадып айтылган чогуур хемчээлин болгаш бижилгезин белеткээринге чедир «Тыва Республиканың күрүнениң символ-демдектериниң дугайында» Тыва Республиканың 1996 чылдың декабрь 31-де № 697 Хоойлузу-биле доктаадып айтылган хемчээлин болгаш бижилгезин тодардып айтылган, Тыва Республиканың Күрүне тугун ажыглаар.

Тыва Республиканың Президентизи Ш.ООРЖАК

Кызыл хоорай
№1302 2002 чылдың февраль 8.

«Юридиктиг эргелиг албан черлериниң тодаргай хевирлеринге онааган орулгазынга чаңгыс аай үндүрүг дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузуңга өскерилгелер болгаш немелделер кириер дугайында

Дээди Хурал 2002 чылдың январь 30-де хүлээп алган.

1 чүүл. «Юридиктиг эргелиг албан черлериниң тодаргай хевирлеринге онааган орулгазынга чаңгыс аай үндүрүг дугайында» Тыва Республиканың 2001 чылдың ноябрь 27-де №779 (2001 чылдың декабрь 18-те №883, 2001 чылдың апрель 28-те №1056, 2001 чылдың декабрь 7-де №1258 хоойлуларында өскерилгелер болгаш немелделер-биле) дараазында өскерилгелерни болгаш немелделерни кириер:

1. 1-ги чүүлдүн бешки кезээнде:

бирги абзацта «күрүнениң бюджеттен дашкаар фондуларынче төлевирлерни, а ол ышкаш» деп сөстөрнү ап кааптар;

7-ги пунктта «олча-ажык үндүрүүн» деп сөстөрнү «хуу кижилерниң орулгаларында үндүрүүн» деп сөстөр-биле солуур;

дараазында: «8) чаңгыс аай социал үндүрүүн» деп уткалыг 8-ки пункт-биле немээр;

2. 5-ки чүүлдүн 1-ги пунктунда «20 хуузу хемчээл-биле» деп сөстөрнү «15 хуу

хемчээл-биле» деп сөстөр-биле солуур.

3. 7-ги чүүлдүн 1-ги пунктузун дараазында эдилге-биле бижиер:

«1. Үндүрүг төлекчилериниң төлээри, чаңгыс аай үндүрүгнүң түнүң федералдыг бюджетче база Тыва Республиканың бюджетинче болгаш тус чер бюджеттеринче дараазында хемчээлдер-биле:

1) федералдыг бюджетче – чаңгыс аай үндүрүгнүң ниити түнүң 30 хуузун;

2) Тыва Республиканың бюджетинче — чаңгыс аай үндүрүгнүң ниити түнүң

35 хуузун;

3) сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы боттандырып турар девискээрге муниципалитет тургузуунуң бюджетинче – чаңгыс аай үндүрүгнүң ниити түнүң 30 хуузун шилчидер.

2 чүүл. Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүндө күштүг болуп эгелээр. Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК

Кызыл хоорай
№1315 2002 чылдың февраль 8.

Муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының, дүжүрериниң, оларның кызыгаарларын болгаш аттарын тодарадып доктаадырының чурумунуң дугайында

Дээди Хурал 2002 чылдың январь 31-де хүлээп алган

Бо Хоойлу Россия Федерациязының Конституциязынга, федералдыг хоойлуларга дүүштүр Тыва Республикага муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының болгаш дүжүрериниң чурумун доктаадып, оларның кызыгаарларын база аттарын тодарадып чурумун доктаадып турар.

1 чүүл. Бо Хоойлунуң таарыштырып турар чүүлдери

Бо Хоойлу Тыва Республикага муниципалитет тургузугларын тургузуп, каттыштырып, чаартып база дүжүрүп, оларның кызыгаарларын болгаш аттарын тодарадып турар үеде тургустунуп келген хоойлу-дүрүм хамаарылгаларын таарыштырар, тус черниң бот-башкарылгазын боттандыраарына чурттакчы чоннуң конституучу эргелерин хандыраарына күрүне магадылалдарын доктаадып турар.

2 чүүл. Бо Хоойлунуң таарыштырып турар чүүлдериниң эрге-хоойлу талазы-биле үндезинери

Муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының база дүжүрериниң, оларның кызыгаарларын болгаш аттарын тодарадырының эрге-хоойлу талазы-биле үндезиниң Россия Федерациязының Конституциязы, федералдыг хоойлулар, Тыва Республиканың Конституциязы база Тыва Республиканың хоойлулары доктаадып айтыр.

3 чүүл. Муниципалитет тургузугларын тургузары, каттыштырары, чаартыры болгаш дүжүрери

1. Чаа муниципалитет тургузуун каттыштырарының, аңгылаарының, үзүп тускайлаарының, чок болза амгы туруп турар муниципалитеттин бир тургузуунуң де-вискээриниң кызыгаарына суурнуң (бөлүк суурларны) муниципалитет тургузуун тургузарының аргазы-биле хевирлээр.

Бот-боттары-биле кызыгаарлажып турар ийи болгаш оон-даа хөй муниципалитет тургузугларын оларның амгы турар кызыгаарының иштинге кадар арга-биле муниципалитет тургузуун каттыштырар, ооң түннелинде, чаңгыс чаа муниципалитет тургузуу тургустунар.

Бот-боттары-биле кызыгаарлажып турар, моон мурнунда турган муниципалитет тургузуунуң кызыгаарының иштинге ийи болгаш оон-даа хөй чаа муниципалитет тургузугларын тургузарының аргазы-биле муниципалитет тургузуун аңгылаар.

Бот-боттары-биле кызыгаарлажып турар ийи болгаш оон-даа хөй муниципалитет тургузугларының де-вискээрлериниң чамдызын үзүп чаа муниципалитет тургузуу кылдыр каттыштырып тургаш, ажылаар арга-биле муниципалитет тургузуун үзүп тускайлаар.

2. Эске муниципалитет тургузуу-биле каттышкан, чок-ла болза муниципалитет тургузуун аңгылаанының азы оон чаа муниципалитет тургузуун үзүп тускайлаан соонда, артып калган эрги муниципалитет тургузуун дүшкен деп санаар.

3. Муниципалитет тургузугларын тургузуп, каттыштырып, чаартып база дүжүрүп тура, чурттакчы чоннуң бот-байкал болгаш бот-харысалгалыг ажыл-чорудулгазынга четчир уjurлуг экономиктиг деңгел-шыдалын барымдаалап көөр.

4. Муниципалитет тургузугларын Тыва Республиканың хоойлузу-биле тургузар, каттыштырар, чаартып болгаш дүжүрер.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга саналдап кирип турары чогуур муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының азы чаартырының, дүжүрериниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелинге дараазында чүүлдерни:

тургустунуп турар муниципалитеттиг тургузуг бүрүзүнүн адын, анаа оларның картазын (планын) кошпугаан, оларның кызыгаарларын айтып тодараткан бижикти;

тус чер бот-башкарылгазының төлөлекчилер органының бирги чыгыжының составының санын тодарадып айтыр уjurлуг.

5. Муниципалитет тургузуун тургуза-

рының дугайында Тыва Республиканың хоойлузу күштүг болуп эгелээн үеден эгелеп, муниципалитет тургузуун тургустунган деп санаар.

6. Муниципалитет тургузуунуң эргелели дүжүрүп турар муниципалитет тургузуунуң тус черниң бот-башкарылга органынын дүжүрер талазы-биле эң колу ол бооп турар.

4 чүүл. Муниципалитет тургузуунуң де-вискээри

1. Муниципалитет тургузуунуң де-вискээри хоорайларның, суурларның черлеринден, оларның чок-кавызында чыдар ниити ажылгалдын черлеринден, дыштанылга зоналарындан, суурларны хөгжүдеринге эргежок чугула черлерден база оларның өңчү хевир болгаш сорулгазының уjur-утказы хамаарылга чокка муниципалитет тургузуунуң кызыгаарының иштинде эске-даа черлерден тургустунар.

2. Муниципалитет тургузуунуң де-вискээри Тыва Республиканың де-вискээриниң тудуш кезээ болур.

3. Муниципалитет тургузуунуң де-вискээриниң кызыгаарына эске-даа муниципалитет тургузуглары туруп болур. Муниципалитет тургузугларының эргелелиниң чүүлдерин, муниципалитет тургузугларының өңчү-хөреңгизиниң объектилерин, тус чер бюджеттериниң орулгаларының кирер дестерин Тыва Республиканың хоойлузу-биле кызыгаарлап, тодарадыр.

5 чүүл. Муниципалитет тургузугларының кызыгаарларын доктаадып айтыры база өскертири

1. Муниципалитет тургузуунуң кызыгаарларын, ооң иштинде муниципалитет тургузугларын тургузуп, каттыштырып, чаартып база дүжүрүп турар үеде тус черниң төөгү талазы-биле база эске-даа чаңчылдарын барымдаалап тургаш, хамаарышкан де-вискээрниң чурттакчы чонунуң (тус чер референдумунуң азы хамаатыларның хуралының (чыгыжының) шийтпири-биле), тус черниң бот-башкарылга органының, а ол ышкаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органының эгелээшкини-биле Тыва Республиканың хоойлузу-биле доктаадып айтыр болгаш өскертир.

2. Муниципалитет тургузуунуң кызыгаарын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелинге:

кызыгаары өскерлип турар муниципалитет тургузуглары бүрүзүнүн чаа кызыгаарларының (оларның өскерилгелерини) тода бижилгезин картазы (планы-биле) кожар;

муниципалитет тургузуунуң кызыгаарын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузу хүлээп алганы-биле холбаштыр күжүн чидирген нормаларның азы хоойлу-дүрүм актыларының даңзызын кириер уjurлуг.

3. Тус чер бот-башкарылгалыг де-вискээрлерниң кызыгаарын чогуур де-вискээрлерниң чурттакчы чонунуң санал-оналын барымдаалап өскертир.

4. Муниципалитет тургузуунуң кызыгаарын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың чогуур хоойлузу күштүг болуп кирген үеден эгелеп, муниципалитет тургузуунуң чаа кызыгаарын тургустунган деп санаар.

Муниципалитет тургузуунуң уставынча муниципалитет тургузуунуң кызыгаарын айтып турар айтырылгарга хамааржыр өскерилгелерни муниципалитет тургузуунуң кызыгаарын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузу күштүг болуп эгелээн соонда кириер.

6 чүүл. Муниципалитет тургузуунуң кызыгаарларын өскертип турда, чурттакчы чоннуң санал-бодалын барымдаалап көөрүнүн магадылалдары

Муниципалитет тургузугларының кызыгаарларын өскертирин көрүп турар Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелин саналдап кириериниң мурнунда, бир эвес бо айтырыг талазы-биле тус черниң референдумун азы хамаатыларның хуралын (чыгыжын) чорутпаан таварыл-

гада, хоойлужудулга саналдап кириген субъект дараазында хемчеглерни ап чорудар хүлээлгелиг:

а) муниципалитет тургузуунуң кызыгаарын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузуның кызыгаарын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче кириеринге чедир бир айдан орай эвесе муниципалитет тургузуунуң де-вискээринден тараттынып турар массалыг информация чепсектеринге парладыр. Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелин ооң тайылбыр бижии-биле кады, хоойлужудулга субъектизиниң саналдап кирген азы ооң албан-дужаалдыг кижизиниң, чок болза чурттакчы чоннуң үзел-бодалының дугайында ме-дээ-дыңнадылгарны чыыры база түннээри дээш ооң албан-дужаалдыг кижизиниң, чок болза почта талазы-биле адресин база харылжакыр телефонунун дугаарын айтыпшаан, парлаар;

б) Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелин парлаанының соонда, бир айны дургузунда чурттакчы чондан кирген өскерилгелерни база санал-оналдарны чыып бижиир болгаш түннелин үндүрер;

в) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга сайгары-биле Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелин кирип тура, ук төлөвилелге хамаарыштыр чурттакчы чоннуң үзел-бодалының дугайында ылап шын допчу ме-дээни Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга дыңнадып чедирер.

7 чүүл. Муниципалитет тургузуунуң адын доктаадырының болгаш эде адаарының чурumu

1. Муниципалитет тургузугларын чер-чурт, төөгү, национал болгаш тус черниң эске-даа езу-чаңчылдарын өөренип көрүп тургаш, Тыва Республиканың хоойлузу-биле адаар база эде адаар. Муниципалитет тургузугларын адап база эде адап тура, оларга Тыва Республикада ол үеде бар аттарны тыпсырын чөпшээрес.

2. Муниципалитет тургузуунуң адын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузуның төлөвилелинге, муниципалитет тургузуунуң адын өскертир дугайында Тыва Республиканың хоойлузу хүлээп алганы-биле холбаштыр күжүн чидирип турар нормаларның азы хоойлу-дүрүм актыларының даңзызын кириген турар уjurлуг.

3. Муниципалитет тургузуунуң адын өскертириниң дугайында Тыва Республиканың чогуур хоойлузу күштүг болуп кирген эгелеп, муниципалитет тургузуунуң чаа адын доктаадып тургустунган деп санаар.

4. Муниципалитет тургузуунуң уставынга муниципалитет тургузуунуң ады-биле холбашкан өскерилгелерни муниципалитет тургузуунуң адын өскертир дугайында Тыва Республиканың хоойлузу күштүг болуп кирген соонда кириер.

8 чүүл. Муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының азы дүжүрериниң, оларның кызыгаарларын болгаш аттарын доктаадып тургузарының, чок-ла болза өскертириниң айтырылгарының талазы-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче кириер документи-лерниң даңзызы

Муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының азы дүжүрериниң, оларның кызыгаарын болгаш аттарын доктаадып тургузарының, чок болза өскертириниң дугайында айтырылгарны шийтпилээри-биле Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче дараазында доку-менти-лерни:

доктааттырган чурум езугаар муниципалитет тургузуунуң хүлээп алган уставын; тус черниң бот-башкарылгазының төлөлекчи органының чогуур дилег бижиин;

чогуур де-вискээрниң чурттакчы чонунуң үзел-бодалын көргүзүп турар доку-менти-лерни тус черниң референдумунуң, хамаатыларның хуралының (чыгыжының)

шийтпири болгаш федералдыг хоойлуларда, Тыва Республиканың хоойлуларын, муниципалитет тургузуунуң уставында көрдүнгөн тус черниң бот-башкарылгазын боттандыраарының эске-даа хевирлерин;

тайылбыр бижикти, саналдап кирип турар өскерилгелерниң чөптүг ажыктын бадыткап турар саң-хөө-экономика талазы-биле тайылбыры, чогуур муниципалитет тургузуунуң де-вискээриниң болгаш ооң чурттакчы чонунуң санының дугайында сан-медээлерни;

муниципалитет тургузуунуң административтиг де-вискээр тургузуунуң дугайында сан-медээлерни;

муниципалитет тургузуунуң чаа кызыгаарларын айтып көргүскен схемажыттырган картаны;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының үндүргөн түннелин;

бо Хоойлуга дүүштүр эске-даа документи-лерни кириер

9 чүүл. Муниципалитет тургузугларын тургузары, каттыштырары, чаартыры, дүжүрери-биле оларның кызыгаарын болгаш аттарын доктаадып айтырканы база өскертири-биле холбашкан чарыгдалдарны акшаландыраары

Муниципалитет тургузугларын тургузары, каттыштырары, чаартыры, дүжүрери-биле, оларның кызыгаарларын болгаш аттарын доктаадып айтырканы база өскертири-биле холбашкан чарыгдалдар талазы-биле айтырылгарны чурттакчы чон азы тус черниң бот-башкарылгазының төлөлекчи органы эгелеп үндүргенде – тус чер бюджеттериниң акша-хөреңгилериниң күсели-биле айтырган айтырылгарны Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органының эгелээшкини-биле көрдүнгенде – Тыва Республиканың бюджетиниң акша-хөреңгилериниң күсели-биле акшаландыраар.

10 чүүл. Муниципалитет тургузугларының учеду

1. Доктаадып айтылган чурум езугаар, тургустунган Тыва Республиканың бүгү-ле муниципалитет тургузугларын үчетка алыр.

2. Тыва Республиканың Чазааның бүрүн эргелиг төлөлеттирген органы бо Хоойлуга, муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының азы дүжүрериниң дугайында Тыва Республиканың хоойлуларынга үндөзүлгө, муниципалитет тургузуглары даңзылаар.

3. Даңгыга дараазында чүүлдерни: муниципалитет тургузуунуң адын; ооң кызыгаарын айтып тургаш, де-вискээриниң шөлүн; чурттакчы чонунуң санын; административтиг төвүнүн турар черин; үчеткү эске-даа сан-медээлерин айтыр.

11 чүүл. Күрүнениң эрге-чагырга болгаш тус черниң бот-башкарылга органының, оларның албан-дужаалдыг кижилериниң харысалгалы

1. Муниципалитет тургузугларын тургузарының, каттыштырарының, чаартырының азы дүжүрериниң, хоойлу-дүрүмгө дүүштүр оларның кызыгаарын доктаадып тургузарының база өскертириниң айтырылгарының талазы-биле Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органынын чөптүг турары материалдарының шынга дүүшкээ, өй-шаанда белеткели база кирилдези дээш, тус черниң бот-башкарылга органынын, оларның албан-дужаалдыг кижилери харысалгалыг.

2. Күрүнениң эрге-чагырга болгаш тус черниң бот-башкарылга органынын, оларның албан-дужаалдыг кижилериниң бо Хоойлу-биле, Тыва Республиканың эске-даа хоойлулары-биле, федералдыг хоойлулар-биле доктаадып айтырканы, чурттакчы чоннуң эргелерин хажыдып турары нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын судка хомуудап болур.

12 чүүл. Түннел чүүлдер

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи

ШООРЖАК

Кызыл хоорай №1331

2002 чылдың март 7.

Чагаалар допчулалы

ДОЛУЗУ-БИЛЕ
ҮНМЭЭН. ЧҮГЕ?

Чер-черден келген медээ-дыңнадылар, корреспонденцияларның кол сорулгасы — көдээ амыдыралдың байдалын солунга чырыдары. Ынчалза-да билдингир чүүлдерниң билдинмес талалары чедир бижиттинмейн барган таварылгалар бо-ла көстү бээр. Ынчангаш чамдык чагааларның «сүүзүнүн» чыып ап, бо допчулалды кылдывыс.

Ак-Довурак хоорайдан доктаамал бижикчивис Михаил Сундуй-оол бо удаада мал оорубиле холбашкан улуг тема көдүргөн. Теманы шилип алганы хөлчөк шын. Көдээде чонун амыдырал-чуртталгазын куду басып турар кемниг үүлгедиг — мал оору. Ол национал ядаралды тургуза берген. Авторнуң бижээни болза, Көдээ амыдырал-чуртталганың ачы-аңгы болгаш аш-чем яамызының мал ээлери-биле ылавылалдыг керээ чарар үези келген. Мал азырап турарларга камгалал керек деп бижип турар.

Камгалалдың бир элтиг хевир — радио харылзаа. Чижээ, бо-да малдың мөң эдингге капсуладатчик салдыртып болур. Сигналды биче хемчээлдиг радиопеленгатор тарадыр. Радионуң чалгыглары узун, ортумак болгаш кыска деп билер болгай бис. Ооң дузасы-биле малдың кайда оыттап чоруурун дораан тып алыр аргалыг. Ынчан мал ээзи харылзаа херексели-биле мал оорун тудуп болур.

Бир сүт-бараан фермазының инектерин чижек-биле кайыбир чалгыгга «хүлээдип» берип болур. Чамдык специалистер безин ол дугайын херекке кайын алыр. «тоол-домак» дизе хөңнү. Харылзааның болбаазын чорудулгаларын сайзыраңгай чуртар ажыглап турар. Азырал мал туржук аң-меннерни безин агаардан чизелээри бөгүнде чажыт эвес чүүл-дүр. «Тоол-фантастика»-биле олар чаш аңнарны тудуп, сыкыртып, тарып, эъткежин өзүп-төрүүрүнге таарыштыр белектер турар».

Кызыл хоорайның чурттакчызы доктаамал бижикчивис Мартын САНДАЙ-ООЛ «Хоойлу-дүрүмнү шынгыратса» деп

материалын чоруткан. Ында тыва чаңчыл дугайында айтырганы ол көдүргөш, амгы шаг-үениң кемниг талаларын ниитизи-биле шүгүмчүлөп демдеглээнин эскердивис. Бодалдарын төңчүзүндө шүлүктөп кааны кижичи сеткилинге дыка-ла чоок кылдыр дээп турар. Ында одуруглар элээди салгалдарга чагыг-сүме, угаадыг-даа бооп болур.

Эрткен-барган үевисче Эглип, хая көрө бээр, Эң-не эргим онза чылдар Эстип чиде берген ышкаш. Эрги Тыва үезинде Ээн черге чаңгыс аалдың Эдин-севин, өшкү-хоюн Эрткен улус дегбес чораан... Үе бөгүн дедир барды, Үптөкчилер тергидеди. Араатанзаан дерзиилерге Аажок шынчыгы хоойлу болза! Ырмазын сы шийдип келир Ыдык күштүг хоойлу болза! Каа-Хем кожууннун Сүт-Бажы сумунун күш-ажылгыр ишчизи Севээн Дозур-оолович Салчактың дугайында чагааны Шымит САМБАЛА бижээн. Чагааның автору башкы кижичи болуп турар.

Ынчангаш Шимит Долаанович чонунга үлегерлиг чер-мал ажылдыг кижиниң эрткен оруун, намдарындан төөгүнү бижээш, ооң фото-чуруун база арттырып каан (ЧУРУКТА мөңгүн чүгөнчуларлыг калчан көк-бора аъттың ээзи С.Д.Салчак).

Севээн Салчак чолаачылап-даа чораан болза, чер болгаш мал ажылын колдуунда ажылчын аът күжү-биле хөгжүдүп турарын автор хүндүткел-биле чагаада бижээн.

Допчулалга кирген чагаалар бо удаада чырыкче долузу-биле үнмээн. Чүге дизе кайы-даа чагаада бадьткал болур сан-чурагайлар, көргүзүглер бижиттинмээн. Арга-сүмелер-биле чергелештир, өг-бүлө, биче бүдүрүлгө ээлериңиң олча-кежиңиң карылга-чарыгдалдарың сайгарылгазы долу чырыттынмайн барганы харааданчыг. Бир эвес ону факт-барымдаалар-биле көргүскен болза, номчукчуга ажыктыг боор ийик.

«Шынның» көдээ ажыл-агый килдизи.

Ивижилерде
БАРЫМДААЛЫГ БАДЫТКАЛДАР

Тожунун чурттакчылары — хүндүлээчел, ажылгыр, ак сеткилдиг болгаш томаанныг чон. Олар кажан-даа байыргавас, көөргөттинмес езу-чаңчылдыг. Тус чер кижизи тайганың амыр эвес кадыг-дошкун хүрээлелинге ижигип быжыккан. Угундан-на арга-даскыл черлерге чурттап, өлүк-тывыш тып алырынга мергежээн. Тайга бай-байлак, тоорук, кат барык ажаап күш четтинмес. Эрткен чылын тоорукту бир миллион, катты 18 муң рубльге Тожунун чону садып-саарган.

Чижеглей алырга, ук ажылга өг-бүлө бүрүзү киришкен. Садырындан аңгыда, тус черниң улуг болгаш биче назыныгылары каттоорукту боттарының херегелелинге база эвээш эвести чыгган. Шак ыңдыг элбек тоорук, кат аймаа чер бүрүзүндө эвес-тир ийин.

Иви, сыын, буур мыйызы чыып дужаар ажыл улам-на орулга ажыкты тургузуп олар. Улуг аң мыйызының хереглекчилери хөй болуп турар. Аңнап аъттаныры дег солун болгаш итиригилг үүлө-херек кайда боор! Тываның картазында Тожу кожууннун девискээри хөй черни ээлей берген турары каракка көстүп турар. Хаактыг, иви-чарылыг, хар кырынга чоруур техникалыг аңчылар ук девискээрге бүдүн кыш дургузунда чоруп келир.

Тожунун казымал байлаа, ылаңгыя үнелиг эртин алдын, тус чер бюджетинге эвээш эвес үлүүн кирип турар. Харын-даа «Ойна», «Тыва» алдын артельдери ында доктааган. Алдынчылар-биле дугуржугалар ийи талалыг. Кожуун чагыргазының даргазы Михаил Ким-оолович Куулар ук хемчеглерге эвээш эвес үлүг-хуузун кириген. Артельдерниң олча-ажыы РФ-тин, Тыва Республиканың бюджеттеринче чоруп турар. Республикада кожууннар бюджетиниң хуузу чүтлө 7-15 хуу. Тожу кожуун чарыгдалдарының

35-37 хуузун бодунун тус чер бюджетинден ап келген.

Хам-Сыра, Сыстыг-Хем, Ырбан, Ий, Адыр-Кежиг болгаш Тоора-Хем суурларның чурттакчылары өлүк болгаш балык тывыжы-биле амыдырал-чуртталгазының деннелин көдүрүп келген. Чамдык өг-бүлелерниң рынок экономиказынга ижигип, орулгалыг болу бергени демдеглексенчиг. Көдээ ажыл-агый техниказы, автомашиналар садып ап турарлар немежип олар. Орук кадыг-берге болгаш херии-даа болза, автотранспорттун келир үези кедилиг апарганы ол бүгүнү бадьткалар.

Бежен болгаш алдан чылдарда мал бажын өстүрери Тожуга хөгжүп орган. Мал бажы чоорту кызырылган. Деткимче күрүнден тургустунарга, мал бажын дагын өстүрери тус черге улам хереглеттинген. Дузалал агыйында малдыг албан черлери, организациялар болгаш бүдүрүлгелер бар болу берген. Чижээ, профессионал-техниктиг училище. Кирип турар орулгаларның бирээзи ачы-буян чедирилгези. Ооң бир бадьткылы француз төлээлерниң ак сеткилинден үнгөн авыралыг болгаш ачы-буянныг дузасы.

Чондан 25 баш хунажыннарны даштыкылар саткаш, уругларга белекке өргүп сунган.

Тожу чурттуглар — ылаңгыя эр хиндиктиг кижичи бүрүзү тайгаже аъттаныр. Ол ында ала-чайгаар болур чорук-тур. Школаларның үстүкү классчылары база адаларының ук езу-чаңгылын эдерер. Ол дээрге амыдырал-чурттарының кол дөзү. Кыс уругларның сагыжы база — тайга-даскылда Бурун шагдан-на ужукталган кол мергежил — аң өлүк-тывыжы. Хемчик, Улуг-Хем чурттуг хөөремик солун чугаалар-биле алырга, Тожу ивижи кыс кандыг-даа оолдардан экер-эрес аңчылар бооп турар. Ортумаа-

биле алырга, аңчы кижичи өг-бүлө бюджетинге 30 муң рубльди бир сезонда кириптер.

Өске кожууннар-биле деңнээр, Тожу бүгү тала-биле катаптаттынмас. Шаг-үе моон соңгаар черле экижиер. Ында ууттунмас хөй курлавыр республиканың чонунга бараан болур деп билер мен. Тус черде чидиг айтырыглар хөй болбайн канчаар. Ол барык угдунмас-даа ышкаш. Херек кырында кайын ыңдыг боор. Кызылда, бо черден өске кожууннарда дег социал айтырыглар Тожуда база бар. Бирээде, долгандыр хүрээлөл камгалалы. Ийиде, кем-херектиг үүлгедиглер. Үште, арагалаар чоруктар. Бо талазы-биле улуг сорулганы Тыва Республиканың Чазаа салган. Ол ажылдар чаңгыс чыл дургузунда шиитпирлеттине бербес.

Эрткен чылдың декабрь айда ивижилер хуралы эрткен. Тыва Республиканың Президентизи Шериг-оол Дизижилович Ооржак ооң ажылынга кээп киришкен. Тожунун ажыл-ишчилериниң социал байдалын ол кымдан-даа артык билиринге аңчылар таарзынган. Келир шаг-үениң эң чоокку чылдарын хүндүлүг бо удуртукчуга идегеп база бүзүрөп турарын сеткил ханышкын-биле хуралга олар катап-катап илереткен.

Тожу кожууннун 80 чылы февраль эгезинде эрткен. Кызыл, кожууннар төлээлери аңаа улуг сонуургал-биле киришкен. Чылыг журажышкыннар, бот-боттарын эки билчир чоруктар кижичи бүрүзүнүң сеткил-сагыжында артып калган. Чалатканнарның, тус чер-чурттакчылары хөй национал тожуларның эл-хол, ээлдек-эвилең харылзааларының бир херечизи болуп чор мен.

Михаил ОНДАР,
Тожу кожууннун Тоора-Хем суур.

Бай-Тайгадан

БЕРГЕДЭЭШКИННЕР
ЧОК

Бай-Тайга кожуунда Бай-Тал совхоз тараа-биле бодун боду хандыртынып турар. Эрткен чылын ойт-сиген шоолуг үнмээн-даа болза, малчын бүрүзү 8-10 тонна чедир сигенни кезип белеккээш, кыштагларынче сөөртүп чедирип алганнар.

Бо хүннерде малчыннарның кадарган хой малы кышты хүрменди ажып турар. Ам-даа мал чеми четчири-биле бар. Кыштаглаашкында бергедээшकिनер чок. Малчыннарга далган, тарааны аалдарыга чедирип берип турар. Амдызында одаар чүүл оларда четчир.

Совхозта сүт сөөртүр чаңгыс машина бар, ооң чолаачызы Сарыг-оол Сотпа, ол коданнарны эргий кезип, ажылынга четтигип турар. Малчынның чымыштыг ажыл-ижи үениң дөрт эргил-дезинде төнер эвес. Ам оларның олут орбас, балдыр сыкпас үези келгени бо. Хой оолдаашкыны март төңчүзү, апрель эгезинде түлүктөп эгелээр. Бо хүннерде төрөөн чүс ажыг хойнун хураган-

нары онча-менди доругуп турар.

Совхозтун материал-техниктиг баазанын быжыглаар, ажыл-агыйның сандарап дүжерин болдурбас дээш, совхозтун директору Олег Монгушевич Дадароол болдунар-ла арга-хемчеглерни ап турар.

МАШИНАЗЫ ТУРА
ДҮШПЕС

Андрей Натпит — Бай-Тал совхозта хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. Ол чайгы үеде сиген шөлүндөн сигенни кеспишаан, кышкы турлагларже сөөртүп чедирип турар. Бо хүннерде ол малчыннарның коданнарныңче мал чеми, дусту үзүктелишкин чокка сөөртүп турар. Машиназынга камныг, үргүлчү септеттинип, чаартынып чоруур чаңчылдыындан ооң машиназы чылдың кайы-даа үезинде тура дүшпейн халып турар.

Каң-оол ИРГИТ.

БАР-ЛА ШАА-БИЛЕ

Үе чеже-даа берге-болза, ажылындан салдыкпаан кижилер аравыста бар. Мен маңаа чижек

кылдыр Шуй суурда чурттап чоруур дөрт уругнун иези Чимисмаа Сарыг-Сереновна Оолакты кириер бодадым. Ол 1968 чылда Шуй ортумаа школыны дооскаш, ол-ла школага пионер вожатыйлап, Культура бажынынга директор бооп, паспорт столунга, херээженнер даргазынга ажылдааш, сөөлүндө, 1992 чылдан бээр, Шуй суурнун социал хандырылга черинде бо хүннерге чедир, он чыл дургузунда ажылдап турар. Оон ниити ажыл стажы 30 чыл ажыг. Ол аараан-аржаан, өлүм-чидим болган черлерге ыяп-ла дузаны көргүзөр, учетта турар бажынарны дүне-даа эргип көөр таварылгалар турган. Ооң ажылдап олар кабинетинге дуза дилеп келген улуска ол чедингир харыны берип, болдунар-ла шаа-биле дузалаар. Ооң кызымак ак сеткилдиг ажылын Чазак болгаш Күш-ажыл, социал хөгжүлдө яамызы үнелеп, чаңгыс эвес удаа хүндүлүг бижиктер-биле шаңнаан.

Арбай-оол КАНЧЫП.
Шуй суур.

Күш-ажылдың болгаш спорттун хоочуну Донгак Сарыкаевич Март-оол Барыин-Хемчик кожуунун Аянгаты суурга төртүнгөн. Ада-ие кызыл-дустаан, артып калган 4 алышкыны төрелдери дөрт чара азырап алган. Бичи Март-оолду кырган-ачазы Сарыкы ашак азыраан. Өскүзүндөн өлбөс джир. Кара чажындан амыдыралдың ажыг амданын амзап, өскүстүн човулаңныг чуртталгазын өглер кезип, кара-биле көрүп өзүп келген. Чажындан-на кара ажылга

секретарына соңгуттуруп алган. Аңаа хей-аът кирип, дүн-хүн дивейн, уйгу-чылдын чок ажылдап турда, аныяк башкы Кима Биче-оолованы Ленинградтын театр хөгжүм болгаш кинематография институтунун тыва студиязынга тыва дыл болгаш литература башкыладыры-биле (профессор Ш.Ч.Сат сүмелзэн) чорудупкан. Ынчап кээрге, аныяк өг-бүле революцияның кавайы Ленинград хоорайже бичи оглун ап алгаш, көжер ужурга таварышкан. Ол хоорайга Донгак

11 дактыр республика чемпиону. Ол 1946 чылдан эгелээш-ле, 10, 15, 18, 20, 25, 30 км хаак оруунга удаа-дараа чемпионнаан. Ону бадыткаан дипломнарны, ол үениң солуннарынга үнген материалдарны болгаш фото-чуруктарны Март-оолдарның хууда архивинден хөйү-биле көрүп болур. Оларның аразында областың кышкы 6-гы спартакиадазынга 1951 чылдың март 15-те трамплинден халааны, 1958 чылдың февраль 1-де областың 13-кү кышкы олимпиадазынга

никазын, тактиказын өөредип турган. Бодунун тренериниң идегелин шыныдып, тыва дайынчы шериг кеззэнге болгулаан хаак маргылдааларынга үргүлчү чемпионнап турган.

Амгы үеде Март-оолдарның өг-бүлөзи — эп-найыралдыг, бот-боттарын хүндүлежир бедик культурулу улус. Өөнүн ээзи Кима Биче-ооловна — педагогика эртемнериниң кандидаты, доцент, улус өөредилгезиниң тергини, Тыва Республиканың школаларының алдарлыг болгаш Улустун башкызы. Чээрбиги чүс чылдың алдарлыг кижилери деп номда оон ады кирген. Март-оолдарның чаңгыс оглу Вячеслав Донгак — төөгү эртемнериниң кандидаты, Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору. Кыс уйнугу Милана ТКУ-нуң дыл

Өөрүп четтиринишкин БО ДОКУМЕНТ ЕЗУГААР

Чоокта чаа меңээ, өөм ишти Михаил Салчакович Энге Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлыын езугаар "Күш-ажылдың хоочуну" деп медальды тывысканының документилерин байырлыг байдалга тывыскан. Мен "Тыва даг-дүгү" комбинаттын бедик сорттук даг-дүгү арыглаар цегинге машинистеп ажылдап тургаш, мактадып турдум, ынчангаш "Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүн алдарлыг ажылдакчызы" деп хүндүлүг атты тывыскан. Өөм ишти Михаил чайның изии, кыштын соогу дивейн Ак-Довурактын тудугларынга хөй чылдарда ажылдаан, шаңнал-макталдыг. Бистиң эвээш биче-даа бол, ниитиниң херээнге киирген үлүүвүстү бедилбиле үнелеп көргөш, бо медальды тывыскан деп билеп турар бис.

Пенсия-биле чурттап, амыдырап оор улуска чиигелделерни берип турары өөрүнчүг-дүр. Кызылга эмчилерге шинчидип чордувус. Бо документ-езугаар баарда, кээрге автобуска халас чордувус. Оон өске-даа чиигелделерни берип турар-дүр.

РФ-тиң болгаш Тыва Республиканың Чазактарынга улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Алдын ЭНГЕ.

Күш-ажылдың хоочуну, Ак-Довурак хоорай.

Улегерлиг өг-бүле

ЭРНИН ЭРЕЗИ

Узун кышкы бойдус удаан уйгузундан оттуп, часкы шагның келгенинге кым өөрүвөс боор. Башкы чечек — шончалайлар баш тырттып, частып үнүп турда, Донгак Сарыкаевич Март-оол бодунун амыдыралының 70-ги артының кайгамчык чазын база-ла уткуп турар. Бо онзагай болуушкунун бүдүүзүндө Донгак Сарыкаевичиниң өг-бүлезиниң эргинин артап, өремелиг шайын артап олурар, оон хып дээр чалы чылдарында хартыга куш сагындырар кашпагайын, эрес-дидимин, экер эрлерниң бирээзи бооп чораанын номчукчуларга таньштырар бодай бердим.

дадыккан аныяк эр 1957 чылда көдээ ажыл-агый техникумун зоотехник эртемниг бооп доозуп үнгөн. Оон Чөөн-Хемчиктин ынчангы "Партияның XXII-ги съездизи" аттыг колхозка күш-ажылчы базымын эгелзэн. Ол-ла чылын Хайыракан школазынга башкылап келген аныяк башкы Кима Биче-ооловна-биле өг-бүле тудуп, дараазында чылда Славик деп чаптанчыг оолдуг болганнар.

Ажылынга кызымак аныяк зоотехникти чон эскерип, колхозтун оралакчы даргазынга соңгуп алганнар. Ынчан колхоз даргазы С.П.Ревнюк турган. Донгак Сарыкаевич ол-ла тудунгур-кавынгыр, шимченгир чоруу-биле комсомол Чөөн-Хемчик комитетиниң 1-ги

Сарыкаевич Герцен аттыг педагогика институтунун биология болгаш химия факультетин доозуп алган, а Кима Биче-ооловна эртем ады камгалап алган, төрөөн Тывазынче кады эеп келгеннер. Донгак Сарыкаевич партия Тыва обкомунун көдээ ажыл-агый килдизинге инструкторлаан, оон улаштыр Кызыл хоорайның көдээ ажыл-агый эргелелиниң даргазынга ажылдаан. Партия обкомунун бюрозунун шийтири-биле иштики херектер органынга ажылдааш, оон хүндүлүг дыштаныггаже үнгөн.

Донгак Сарыкаевичиниң амыдыралынга бир онзагай солун чүүл — оон спортка хандыкшылдыг чорааны. Ол хаак спортунга

база 1961 чылдың март 16-да биатлонга чемпион болганының дипломнары бары солун. Республикадан дашкаар маргылдааларга база-ла эки түннелдерни ап турган. 1954 чылдың июль 2-де Чөөн Сахалинге 3000 метрге маңнааш, 1-ги черни алган база-ла ол-ла хоорайга 20 км-ге хаак маргылдаазынга база-ла 1-ги черлерни алган. Бо даңзыны ам-даа уламчылап болур, өске-даа хоорайларга ол дыка хөй катап чемпионнаан. Донгак Сарыкаевич шериг албанынга база-ла хаакка тергини маңнаар дайынчы турган. Ындыг боорга, ону ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң чемпиону чораан лейтенант Юрий Едимов эскерип кааш, хаакка маңнаарының тех-

факультетинде 4-кү курста тергини эки өөренип турар. Келир үеде ачазын, кырган-авазын дөзөп, эртемден болу бээриниң магадылалы ында улуг. Биче уйнугу 5 харлыг Амыр амдан эгелээш, хаак мунуп алгаш, кырган-ачазының соондан маңнап турар апарган. Ол база-ла келир үеде эки хаакчы болу бээриниң идегелин көргүзүп турар.

Бо кайгамчыктыг чашыккаш, Донгак Сарыкаевичиниң сагыш-сеткили үргүлчү сергек бооп, уйнуктарының күш-ажылчы, спортчу чедишкенин керүп, кадык чаагай чоруурун күзеп каалыңар.

Раиса ОНДАР,
башкы,
Улус чырыдышкының тергини.

ХАР СУУ

Хар суу-биле суггары дээрге, часкы үеде эрзэн хар суу-биле хөрзүннү чаңгыс удаа хөмө алзырдыр. Ындыг органы чайгаар үнгөн болгаш хөй чылдыг сигеннерни база көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын суггарынга ажылдап турар. Хар суун шөлге хөөлбектелдирип алгаш турарының үргүлчүлелдиги үнүштерниң биолог-тук онзагай чүүлдеринге

дүүшкен турар ужурлуг. Хар суу-биле суггарының ажыктыг кол талазы болза, хөй акша-хөреңги аңаа үнмес.

Аккан хар суун суг альпыгыл черлерге хөөлбектелдирер. Ий черлерге хар суун бадыргаш, тарылга шөлдеринче бадырар. Чаңгыс болгаш элзэн каш черлерге чергелештир хөөлбектелдирип алган хөөлбекти ажы-дарга, суг арык-биле адаанда хөөлбекче агып бады баар.

СУГ ШЫГЖАМЫРЫ, СУГ ХӨӨЛБЕКТЕРИ

Үнүштер өл-шык чедишпезинден бергедей бээрге, суг шыгжамырын, хөөлбектерин орайтадыр ажылдап болур. Ону чедип алыры бөдүүн. Баш удур белеткеттинген суг хөөлбээн

суггат шөлүнче бадырар. Плотина-биле быжыглап каан эриктерден, оон адаандан чер үрелип болур. Бо талазы-биле камгалал чокта үрелишкин бооп болур.

СУГГАТТЫҢ ЧУРУМУ, ӨЙ-ЧИЖКЭЭ

Үнүштер өзүлдезиниң янзы-бүрү үелеринде аңгы-аңгы хемчээлдиг сугну хереглээр. Суггатты хереглээр дээрге үнүштерниң эң-не эки өзүп үнеринге чогулчалыг кылдыр хөрзүннү өл-шыгын аайлап таарыштырары.

Суггарылганың чуруму дээрге кайы-даа культурага эң-не таарымчалыг кылдыр суггарының саны, ону чорударының хуусаалары болгаш өй-чижектери-дир.

Суггаттын өй-чижкээ — ол дээрге 1 гектар черге чаңгыс катап чорудар суггарылга үезинде кубометр хөрзүнге сиңген сугнуң саны-дыр.

Сугну сиңирериниң өй-чожкээ — ол дээрге бүгү суггат өй-чижектериниң каттышкан түнүн, тодаргайларга, 1 гектар черге бүгү сезон дургузунда чоруткан суггарылгаларга кубометр черге сиңген сугнуң саны.

Культура бүрүзүнге ол хемчээлдер янзы-бүрү болур. Суггарылганың чуруму ол-ла культурага агаар-бойдус талазы-

биле ылгалдыг чылдарда база-ла янзы-бүрү болгулаар. Ынчалза-жок ол чылга доктааткан чурум хөрзүннү эргежок чугула өл-шык болурун хандырап ужурлуг. Ынчангаш хөрзүннү кырында үнер кадыңга өл-шык турза чогуур кыдыкы хемчээлинге чоокшулап келирге, суггарылганы эгелезе чогуур.

Суггарылгаларны чорударының үелерин үнүштерниң өзүлдезиниң үе-чадазы-биле дүүштүрери эргежок чугула.

Бир суггат үезиниң үргүлчүлелдиги 3-тен 15 хонук чедип болур. Суггаттар аразында үениң үргүлчүлелдиги культура бүрүзүнге хереглээн суггаттын өй-чижкээден база агаар-бойдустун байдалында хамааржыр. (Чаашкыннар, изигниң температуразы болгаш черниң өл-шыгы). Тываның шөлдериниң хөй нуруузунга тараа культураларын 2-3-4 катап, картофельди 3-6 катап, ногааларны 15-20 катап суггары эргежок чугула.

Өл-шык сиңирер суггаттарны чер кырынга чорудар

Часкы тыныш

арга-биле кылырга, камналгалыг болуп турарын дуржулга көргүскен. Күскү суггатты сентябрьның ийги чартындан хөрзүн донгужеге чорудар. Тарылга мурнунун часкы суггадын агаар-бойдустун байдаларындан хамаарыштыр эгелээр.

Күскү суг сиңирер болгаш часкы тарылга мурнунун сугтарылгазын дилиндектер-биле база одуруглар-биле чоруткаш, а үнүштерниң өзүшкүн үезинде суггарылганы суг чаштырар арга-биле чорудары кончуг таарымчалыг. Хөрзүнге өл-шыкты хевээр арттырарыга дузалаар бүгү хемчелерни суггаттыг участкарга ылаптыг чоруткаш, тарааны чогулчалыг хуусааларда чаштырар херек. Баш удур суггарып каан участкарга суггат соонда 4-6 хонук эрткенде, тарааны чаштыра бээр.

"Суггатчыга сүмелер" деп номдан.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢЕР-БИЛЕ

Бистиң эргим ынак ававыс, ачавыс **Алдын-кыс Саяновна, Мерген Олегович НАМДАРААЛЛАР** өг-бүлө тутканындан бээр 30 чыл оюн, а ававыстың 50 харлаан юбилейин демдегеп турар. Ачавыс амгы үеде Балгазын суурда КПТУ-да, ававыс школада башкылап ажылдап чоруур.

Байырлал-юбилейни таварыштыр ада-иевиске изиг байыр чедирбишаан, чагай кадыкшылды, узун назын назылаарын сеткиливис ханызындан күзедивис.

Ажы-төлүнөр келир өйде чуртталгазы дээш, Амы-хууда чыргал сүрбейн, олут орбайн, Амыр эвес оруктарны эртиңер-даа. Улуг-бичии, үнген-кирген улус чоннут Ундарвайн ажыл-ишке үлүүңерни кириңер. Чуртталгада каалама оруктар чок Чула одун мөңгө кыспып, мөгеер бис.

Уруглары: **Чойгана, Айлана, Чечена, Вика.**

КОСКУ ҮҮЛЕ-ХЕРЕК

Кижии амытан шимчеп-ле чоруур болза, бир-ле чүвени көөр, дыңнаар, сагыш-сеткилин ажыдар, кымның-биле-даа ижин-кара чок чугаалажыр. Бир катап О.М.Седии-биле ужураштым. Ол дуржулгалыг малчын. Совхоз дүжөргө, ол хууда дузалал ажыл-агыйын тургускан, малындан салдынмаан. Оң доктаамал хонаштурлаа Ак-Туруг дагың артында. Ук девискээрниң чурттакчы ээлери демниг, бир күш кылдыр эвилелдешкен. Чүгө дээрге, бирээде, мал оору, ийде, эт-хөрөңгү үптээри, бо үеде эмин эрткен кемниг болуушкунарга удур камгалалды Опуймаа Монгушова тын алганын илеретти.

—Улуг-Ховуда кыштаамның чуртталга бажыңын, мал кажаазын үптөп каапты. Дем-билем аңаа чиде берди. Хууда малы өзүп турар чер боорга, каш чыл бурунгаар Ак-Туруг артынче көжүп, турлагжый бердим. Кылыр, күш үндүрер ажыл-иш бо кижиге хос-чай бээр эвес— деп, ол чугаалады.

Ак-Туруг сумунуң барык бүгү девискээри — арыг, чурттакан чыг хүрээлел. Чер ажылынга хөлчок таарымчалыг. Одар-белчири-даа делгем болгаш чагай. Малдың бүгү чүзүңүк сумуга өстүрүп болур. Сөөлгү чылдарда хаван, куш бажы өстүрер өг-бүлелер база немешкен. Оң магадылалы—күрүне деткимче-зи. Суму чагыргазының специалисти Светлана Туматтын тайылбыры-биле алырга, Ак-Туругда арат (тараачын) хууда дузалал ажыл-агыйлар чер болгаш мал ажылының кол өзээ апарган. Ында мыйыстыг бода мал бажы 574, оң иштинде төрүүр инек 264, чылгы мал 87, кулунуг бе 50, азырал хаван 57, дагаа 178 ашкан. Эге дээрзинде хаван 29, немешсе-немешсе, өзүп-ле орган. Ол болгаш өске-даа мал бажы тударының күрүне деткимче 19731 рубль болган. Оң иштинден Бүрбүжөп Данов 1820, Хураган-оол Монгуш 1498, Сергей Сундак 1365 акша дузаламчызын алгаш, хаван, куш аймаан өстүрө

берген.

Сумуда эң балдырлыг арат (тараачын) ажыл-агыйлар немежи орат. Олар кайыын-даа келбээ, тус черниң оолдары, кыстары болуп турар. Чижээ, Надежда биле Юрий Очур-оолдарның интеллигент өг-бүлөзи рынок экономиказынга дүгжүп турар арга-хевирни он чыл бурунгаар шилип алган. Белен телевизирлиг ажылын өг-бүлө дужаап бергеш, суурдан озалааш черже көжүп, арат (тараачын) ажыл-агыйын тудуп тургускан. Мыйыстыг бода мал оларда ам 16, хой болгаш өшкү 76 баш болуп турар. Хаван ажаап тударын база шингээди алган.

Очур-оолдарның ажыл-агыйының даяныр күжү—тараа культураларын, картофель болгаш ногаа аймаан өстүрер делгем тарылга шөлү. Ээлер кыжын-даа, чайын-даа, дүне-даа, хүндүс-даа олче сагыш салыр. Ылангыя шөлчө суггат оруун чорудары барык чыл санында хөй чарыгдалдарлыг. Чаа-Хөл хемче далажыр дээш Кара-Суг чыл санында үерлээр, чамдыкта суггат үндүрер чер ора-сомазы-биле үерлир. Дугуржулгалар езугаар тараа, картофель өстүрүп турар өг-бүлелер ону-даа херекке албас. «Очур-оолдар ажырбас, суггат үспес»—дээш, Чаа-Хөл суурнуң чурттакчы бир каш өг-бүлөзи арат (тараачын) бо ажыл-агыйының шөлүңгө картофель болгаш ногаа өстүреринге шуут чаңчыга берген. Аңаа өстүрген картофель, ногаа күзүн оорга таварышпас, чидири база чок болуп турар. Рынок экономиказының ажыктыгы, кедилии оон-на илден.

Мал тударының чер ажылын хөгжүдериниң күш четтинмейн турар чиди айтырыглары хөй. Ону шийтирлээриниң уг-шин сумунуң хамаатылары бөгүн дилеп турар. Кадыг-берге болгаш хөй үр-чар долган шаг-үеде өске черден дузаламчы-даа колдуунда ажык чок. Өске кым-даа биске дуза кадып шыдавас. Ынчангаш ынаныш—малда, черде, дембилелиг куш-ажылда.

Роман ХУНАЙ-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КУРҮНЕНИҢ ӨНЧҮ КОМИТЕДИ

2002 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 11-ДЕ

САДЫГЛААШКЫН АУКЦИОНУН

ЭРТТИРЕР

Садар черлери:

Автомашиналар гаражы, Калинин кудумчузунда карак эмнелгезиниң девискээринде турар (арендага дужаап болур).

Садар өртээ — дугуржулга езугаар.

Кызыл хоорайның Энергетиктер кудумчузунда 1 бажында "Кызыл РТП" ажык акционер ниитилелиниң девискээринде бажың (ТХБ-ның тууйбудан кылган бажыңы). Өртээ дугуржулга езугаар.

Демир-бетон белеткээр цех, республиканың психоземнелгезиниң чанында тууйбудан чедир тутпаан бажың. Өртээ керээ езугаар.

Техниктиг солчулга пунктузунуң өнчүзү, Энергетиктер 1 бажында. Эге өртээ 70.000 рубль.

Бот-орулга-чарылгалыг механизация участогунуң өнчүзү, 25 машина кирер гараж,

септелге цеги, бызаңчылар цеги, котельная, КЧМ склады. Кызылда Калинин кудумчузу, 33. Мурнундагы "Хамааты тудут" трезинге хамааржып турган. Эге өртээ 320 муң рубль.

Чедир тутпаан объектилер (тууйбудан туткан гараж, трансформатор подстанции). Кызыл хоорайның үлетпүр зоназында турар. Өртээ дугуржулга езугаар.

Кызылдың автосептелге заводунуң кол корпусунуң бажыңы, столовая. Заводская 30. Өртээ дугуржулга езугаар.

"Кызыл септелге тудут" ажык акционер ниитилелиниң эзилдириг белдири, Кызылдың барыын талазында. Эге өртээ 53,2 муң рубль.

Аукционга юридиктиг албан черлери, хууда кижилер киржип болур. Садар өртектиң 10 хуузун төлөөн, чагыын кириңер черлер, кижилер киржир.

ЧАГЫГЛААРНЫ 2002 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 10-ГА ЧЕДИР ХҮЛЭЭП АЛЫР.
Адреси: Ленин кудумчузу 32, 109 кабинет. Телефону 3-60-16.

2002 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 11-ДЕ дараазында акционер ниитилелдерниң акцияларын рубльге садар аукционну чорудар:

№ №	Ады	Чигелде вариантызы	Устав езугаар капиталы (руб)	Эге өртээ (руб)	Акцияның саны
1.	Кызылда №1 АТБ	I	3852,0	85	250
2.	"Саян" АТБ-3	I	4513,0	75	500
3.	"Тываагротехника"	I	1289,0	220	100
4.	"Тыва балык"	II	4280,0	200	200
5.	Амыдырал хандырылгазы	II	19916,0	500	200
6.	АТБ-12	I	3073,0	100	151

Чагыгларны 2002 чылдың апрель 10-га чедир Кызыл хоорайда Ленин кудумчузунда 32 бажында 109 кабинетке хүлээп алыр. Телефону: 3-60-16

КЕМНИГ ХЕРЕКТЕР

■ Март 15-те Улуг-Хем кожуунуң төвү Шагаан-Арыг хоорайның иштики херектер килдизинге кем-херек үүлгөткен хамааты Эртине Дырыш-оол буруузун миннип келген. Ол бодунуң квартиразында кадайы Тамара Дырыш-оолду хөрээңче, мойнунче хөй удаа бижектеп өлүргөңү чугаалаан.

■ Март 15-те Кызыл хоорайның Лопсанчап кудумчузунга 22 харлыг Маадыр Хертектиң өлүг мөчүзүн тышкан. Оламы-тынынга айылдыг кемдээшкиннерни арагалаашкының түңнелинде алганы илерээн. Ол херекке хамаарыштыр 17 харлыг ажылдавайн турар Алексей Сатты каразып турар.

■ Март 15-те хүндүскүнүң 3 шак үезинде Чадаана хоорайга 22 харлыг Мерген Сааяны автомашина үстүргөн. Оң түңнелинде ол ол-ла черинге өлгөн. Истелгениң түңнелинде ук автомашинаны Чөөн-Хемчик кожуунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары Ак-Туруг суурдан тып илереткен. Ол автомашинаны Кызыл хоорайның чурттакчызы Алексей Оолак мунуп чораан болган.

■ Ол-ла хүн Барыын-Хемчик кожуунуң Эрги-Барлык сумузунга 11 класстың өөреникчизинден кош бижекти хавырған.

■ Өвүр кожуунуң Ак-Чыраа

сумузунуң чоогунда Чалаа деп черге шагдаа ажылдакчызы О.Б.Саая 17 харлыг Айдыс Натпит-оолдан бүрүткел чок аңнаар "Лось-7", араалыг ИЖ-18 бооларны болгаш 7 окту хавырған.

■ Март 15-те Каа-Хем кожуунуң "Көк-Тей" постузунга орук-хайгыл албанының ажылдакчылары "ВАЗ" маркалыг автомашинаның чолаачызы Сергей Паласкинден 2 кг.413 грамм гашишти хавырған. Ол херекке хамаарыштыр РФ-тиң Кеземче хоюлузунуң 228 чүүлүнүн 1-ги кезээ-биле наркотиктиг бүдүмелдер сөөртүп чорааны дээш кеземче хөрээн оттурган.

■ Март 18-те Кызыл кожуунуң Каа-Хем сумузунда чурттап турар 49 харлыг хамааты Александр Забродин март 4-түн хүнүнде Михаил Шука дээрзибиле арагалааш, ону хөрээңче бижектеп өлүргөн. Оон ол өлүг-мөчүнү кладовказынга чажырып каан. Истелге үезинде шагдаа ажылдакчылары хан борашкан идик-хепти оон тыпкан. Оон аңгыда Александр Шуканың читкениниң дугайында төрөлдери оң мурнунда-ла эрге-хоюлу органның дүңдүктүгү турганы илерээн.

■ Ол-ла хүн Шагаан-Арыг хоорайның төп эмнелгезинге эктиниң сөөгү сыйылган, баш мээзи шимчей берген 23 харлыг

Айдыс Чаш-оолду чыттырган. Истелге үезинде илерээни болза ол арагалааш, таныжы уруг-биле бакташкаш, 5 дугаар каыттан шурай берген болган.

■ Март 17-де дүне када Кызыл кожуунуң Целинное сумузунга шагдаа ажылдакчызы улуг лейтенант Ооржак назы четпес Альберт Сарыглардан кылымал боону болгаш окту хавырған.

■ Март 17-де билдинмес кижилер Кызыл — Шагаан-Арыг оруунда (чаа көвүрүг дужу) турар чагылардан 130 метр кабельди оорлаан.

■ Ол-ла хүн Сарыг-Сеп сумузунуң чурттакчызы бажыңындан 3 муң рубльди оорладып алганын шагдаа ажылдакчыларынга дыңнаткан. Истелге үезинде ол херекке хамаарыштыр №7 профессионал училищениң өөреникчилери Владимир Берестов болгаш Алексей Урепанов туттурган. Ол херекке хамаарыштыр кеземче хөрээн оттурган.

■ Март 13-те Кызыл хоорайның Рихард Зорге кудумчузунуң белдиринге назы четпес Аян Донгак, Айбек Сарыглар, Менди Монгуш бир хамаатының сумказындан 6 муң 900 рубльди былаап алган. Оорлаан акшаларны ээзинге эгиткен.

ШЫН Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.
Кол редактор
Светлана МОНГУШ
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:
К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнуң оралакчызы — 3-33-91.
КИЛДИСТЕР:
Ниитилел-политиктиг килдистер — 3-39-15, үлетпүр болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;
Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солуну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүңгө өрээң болгаш чыскааган. Неделеда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаан ама.
Тираж 6617.
Чагыг 31.

АГАР САНЫБЫС: № 4070381040000010000 АКБ ОАО Банк "Тывакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоюлуудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.
Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркөмитетиниң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.